

ROBERT MUSIL ESSZÉI

Robert Musil válogatott művei, Esszék

Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2000

válogatta: Földényi F. László

fordította: Bán Zoltán András, Györffy Miklós, Hámori Ágnes, Tandori Dezső
a fordítást az eredetivel egybevetette: Földényi F. László, Rácz Péter, Zalán Péter
a jegyzeteket összeállította és a kötetet szerkesztette: Schulz Katalin

Recenzió: Csősz Róbert

Szegedi Tudományegyetem, Filozófia Tanszék, IV. év

Minden (jó) műfordítás alapvetően kettős funkciót tölt be. Egyfelől, már meglévő intellektuális igényt elégít ki, amennyiben olyan szövegeket és gondolatokat tesz közvetlenül is hozzáférhetővé, amelyek eddig a széles közönség elől el voltak zárva. A fordítás ezen közvetlen hatása leglátványosabban talán a Bibliafordítások példáján keresztül szemlélhető.

Másfelől azonban, az első funkcióval szorosan összekapcsolódva, minden fordítás teret nyit a gondolkodás számára. Pontosabban fogalmazva, igényt támaszt új, eddig még át nem élt szellemi kalandok és párviadatok átélésére illetve megvívására – hiszen új ellenfeleket és mestereket teremt. A fordítás ezen szerepének szemléltetésére szolgáló példák sora kimeríthetetlen, ám bőven elegendő ha csupán két alapesetet említek. A példákban a német kultúra fejlődését döntően meghatározó fordításokról és fordulatokról lesz szó. A huszadik századi filozófiai gondolkodás egyik legjelentősebb fordulatát valószínűleg a Didericks kiadó azon ötletéhez köthetjük, hogy a hazájában meglehetősen távolságtartással kezelt Kierkegaard műveit talán érdemes lenne németül megjelentetni. Kierkegaard hatása a német – és a németen keresztül az egész európai – filozófiai gondolkodásra mára már felmérhetetlen és ezen 1909-ben megkezdett német nyelvű kiadások nélkül Kierkegaard neve minden valószínűség szerint ma (még talán Dániában is) csupán kevesek számára lenne ismert. A másik példa talán még beszédesebb. A huszadik század első néhány évtizedének német misztikus-renaisszánsza ugyanis szintén egy fordításnak, nevezetesen Hermann Büttner 1903-ban induló Meister Eckehart fordításának köszönhető indíttatását. Ebben az esetben azonban mégcsak nem is „igazi” fordításról volt szó, hanem „csupán” (ó-fel)németről (modern) németre való átültetésről és stilizálásról. Az eckeharti szövegek németiségének a huszadik századi olvasótól való távolsága azonban a büttneri fordítás megjelenéséig lehetetlenné tette a misztikus tradíció szerves beépülését a modern német szellemi horizontba.

A Kalligram kiadó által elindított magyar nyelvű Robert Musil válogatott művei sorozat – amint az *A tulajdonságok nélküli ember* esetében már régebben beigazolódott – vélhetően a műfordítással kapcsolatban említett mindkét funkciónak eleget tesz, bár a kötetek hatása várhatóan nem okoz majd olyannyira földcsuszamlásszerű változásokat a magyar szellemi életben, mint amelyekről a fenti példák esetében szó volt.

Hadd éljek most egy hasonlattal. A fordítás csap egy hordón, amelyen keresztül áramlik kifelé valamiféle, finom vagy kevésbé finom, esetleg elviselhetetlenül orrfacsaró nedű. A hordók lennének a művek, a folyadék a gondolati tartalmat jelölné, amely csak a csapon, azaz a műfordításon keresztül távozhat. (A műveket eredetiben olvasók külön kategória, ők mintegy felülről, az eredetiből merítenek, s talán ez az oka, hogy kissé jobban meg is részegednek a kortyolgatástól.) A cél az, hogy minél több hordóból minél több folyadékot juttassunk át egy hatalmas, közös edénybe, ez lenne a közös kulturális háttér. A fordítók a hasonlaton belül maradva a fordítás révén egy-egy, még érintetlen hordót vernek csapra. Ha belekóstolunk egy hordó tartalmába, és ízlik, akkor kedvünk támad más, de ugyanazon név alatt jelzett hordókba is belekóstolni. A Robert Musil nevéhez kapcsolható hordók közül eddig csupán egy nagyobb és néhány kisebb úrtartalmú volt megnyitva, (*A tulajdonságok nélküli ember* illetve a *Törless iskolaévei* néhány novella), ám mivel szemlátomást sokaknak ízlett tartalmuk, már régen esedékes volt a még érintetlen tartályok megcsapolása. A hordók csapra verésében egyébként is élenjáró pozsonyi Kalligram kiadó láthatólag úgy döntött, hogy a Musil feliratú hordók nagy részét (esetleg mindet?) csapraveri, s tartalmukat hozzáönti a nagy közöshöz. Ezen munkálatok részeként jelent meg 2000-ben két Musil-kötet, a *Próza, dráma* és az *Esszék*, amelyek minden igényt kielégítő tipográfiai kivitelezésükkel szinte vonzzák a könyvbarátok szeméit.

Az esszékötet megjelentetése már régóta esedékes volt, s megjelenésének vélhetően számos pozitív hozadéka lesz. Mindenekelőtt egy mérhetetlenül ironikus, „bántóan intellektuális”¹⁴⁰ szerző fanyar humorú, kora sznobizmusát megvető és kigúnyoló írásaival ismerkedhet meg a magyar közönség. Külön érdekessége a musili pozíciónak, hogy mintegy félig kívülállóként (Musil szerint kirekesztettként), félig azonban már életében, mint az irodalmi kánon része szemlélte - pontosabban kritizálta - saját korát. A kötetben megjelent írások majd mindegyikéből érezhető, hogy az elhatárolódással, a kritikával párhuzamosan Musil mennyire követte az éppen aktuális eseményeket és mennyire világosan átlátta saját kora problémáit. A kötet írásainak jelentős részét tehát a hihetetlenül éles szemű és néha már-már brutálisnak tűnő kritikák teszik ki, amelyek azonban messze nem önkényes és koncepciótlan vagdalkozások, hanem mindig meghatározott szempontok alapján megszerkesztett kultúr- és társadalomkritikai írások. A szerző egyik fontos kifejezése és a musili kritika esszenciája a szimptomá, a tünet fogalma. Musil kezében - amint erről a magyar nyelvű kötet alapján is meggyőződhetünk - minden társadalmi rezdülés, a színházi premierektől a női divaton keresztül a teniszzezésig, messze túlmutat önmagán és általános filozófiai vagy társadalmi jelentést kap. Minden társadalmi jelenség, társadalmi termék egyfajta általánosság megjelenésének szimptomájává válik. Az eszmei változásokat (a legtorzabbakat is) - mint a társadalmi produktumok egyik sajátos formáját - Musil szintén mint értelmezésre és magyarázatra szoruló szimptomatikus tüneteket és nem pedig mint negligálandó tévedéseket értelmezi¹⁴¹. Musil kritikai tárgyú írásai mindig a felszín kigúnyolt és megvetett jelenségei mögötti okokra kérdeznak rá, a színjátszás esetében valahogy így: „miért szerepelnek színészeink, ha mégis újabb keletű darabokban lépnek fel, a legszívesebben akkor is Hans Müller, Anton Wildgans, Sundermann vagy közepes franciák műveiben?”¹⁴² A musili kritikák célja nem a konkrét válaszok és tudományos igényű elemzések kidolgozása, hanem a szimptomák, a tünetek felmutatása, a színházi kritikák esetében például „már az is teljesen elegendő lenne, ha ezekben a kritikákban egyáltalán végre a színház valódi problematikáját felismernék.”¹⁴³

Az esszék magyar nyelvű megjelentetésével remélhetőleg átértékelődik az eddigi, kissé leegyszerű-

sítő értékelés is, miszerint a szerző életműve csupán korrajzból, a széthulló Monarchia, a közismert és közkedvelt musili Kákánia társadalmának pontos leírásából (azaz a Tulajdonságok nélküli ember első két kötetéből) áll, s a történeti-szociológiai aspektus mellett várhatóan az irodalmi-irodalomelméleti, sőt filozófiai szempontok is előtérbe kerülnek. A kötet írásait kronologikus rendben végigkövetve ugyanis egy rendkívül következetes és koherens gondolkodói fejlődést fedezhetünk fel, amely alapvetően néhány központi kérdéscsoport és fogalom(pár)¹⁴⁴ köré építkezik. Azt hiszem nem túlzás az sem, hogy Musil számos teoretikus (irodalomelméleti) kérdésben korát jóval megelőzte, hiszen például az *Irodalmár és irodalom* című 1931-ben írott esszéjében egyértelműen a recepcióesztétikához és az intertextualitáshoz¹⁴⁵ kapcsolódó problémákat vet fel és tárgyal érdemben.

Mivel fordításról van szó, bár nyilván unalmasan hangozhat, néhány szó erejéig ki szeretnék térni a fordítás/fordíthatóság kérdéseire. A prózai és drámai művek fordíthatóságával - ez ügyben meglehetősen szkeptikus lévén - nem kívánok részletesen foglalkozni, hiszen irodalmi szövegek alapos elemzésnek ugyanis kizárólag eredeti nyelven vethetők alá, a prózakötet fordításai pedig mind tartalmilag mind stilisztikailag messze a megfelelőnek az hétköznapi olvasói igényeknek. Különösen problémás bármilyen szépirodalmi szöveg fordítása Musil esetében, hiszen ő saját szándéka szerint is magát a (német) nyelvet kívánta művészete középpontjába állítani¹⁴⁶, s ezzel a fordíthatóság lehetősége végleg minimálisra szűkül. A prózakötet fordításait elvágzó nevek azt hiszem magukért beszélnek, s összességében tekint-

¹⁴⁴ A musili gondolkodásmód egyik alapvető és meghatározó mozzanata a fogalompárokkal való operálás. Ezen módszertani megoldás mögött lényegi, ha tetszik filozófiai, okok rejlenek, amennyiben a szerző így próbálja mega fogalmi szilárdság és merevség problémáját feloldani (lásd még később). A legjellemzőbb fogalompárok: ratioid - nem-ratioid, anlizis-szintézis, fogalom-idea, szilárd-élő stb.

¹⁴⁵ Csak ízelítőül: „... az egész szépirodalom az idézetek olyasfajta tavához hasonlatos, amelyben az áramlatok nem csupán láthatóan folytatódhatnak, hanem alá is süllyednek a mélybe, hogy aztán a felszínre bukkanjának megint. [...] még a legfüggetlenebb író sem teremt semmit, amiről ne lehetne kimutatni, hogy csaknem maradéktalanul azoktól a formai és tartalmi tradícióktól függ, amelyeket magába olvasztott; másrészt mégis úgy tűnik, mindez semmit sem von le eredetiségéből és személyes jelentőségéből ...”, (Robert Musil: *Esszék*, 220.o.) írta Musil évtizedekkel a modern irodalomelméleti iskolák kialakulása előtt. A Musil-Broch plágiumvita értékelése kapcsán az intertextualitás kérdése szintén előkerül, lásd például: D. Goldschnigg: Robert Musil und Hermann Broch als Essayisten. in: G. Brokoph-Mauch (Hrsg.): *Essayismus und Ironie*, Thübingen, Francke, 1992.

¹⁴⁶ A musili konjunktívhasználat például messze túlmutat az egyszerű feltételes mód által hordozott jelentésen. A konjunktív használatához lásd: A. Schöne: *Zum Gebrauch des Konjunktivs bei Robert Musil*, in: J. Schillemeit (Hrsg.): *Interpretationen*, Bd. 3., 290-318.

¹⁴⁰ Nyíri Kristóf használja ezt a találó kifejezést a Musil és Wittgenstein című tanulmányában, *Magyar Filozófiai Szemle* 20., 1976/4, 651-661.o.

¹⁴¹ Ezen az alapon nyílik lehetőség a musili gondolkodásmód és a frankfurti kritikai iskola gondolatainak összekapcsolására. Lásd M. Meister: *Robert Musil als früher Kritiker der Kulturindustrie*, in: *Musil-Forum* 6 (1980) (157-170)

¹⁴² Robert Musil: *Esszék*, Kalligram, 2000, (továbbiakban, *Robert Musil: Esszék*) 138-139.o.

¹⁴³ Robert Musil: *Esszék*, 139.o.

ve és a lehetőségekhez képest a fordítások nem okoznak csalódást.

Az esszék esetében alkalmazott fordítói megoldások azonban, véleményem szerint legalábbis, nem minden esetben felelnek meg, az elvárásoknak illetőleg a fordítási lehetőségeknek. Egyrészt, ahol egyértelmű és lényeges szójátékokkal vagy több jelentés egymásra csúsztatásával élt a szerző, ott azt (legalább a fontosabb esetekben) valahogyan a magyar olvasó számára is hozzáférhetővé kellett volna (kellene) tenni. Talán legjellemzőbb példaként *A tehetetlen Európa, avagy Utazás a századból az ezredbe* című esszé említhető, amelynek német címe *Das hilflose Europa oder Reise vom Hundersten ins Tausendste*. Maga a német kifejezés szó szerinti fordításban valóban a fentieket jelentené, ám a cím második fele egy germanizmus, amely nagyjából azt jelenti, hogy elkalandozik a tárgytól, hetet havat összehord¹⁴⁷. Ezen második, az esszé témájával szemben distanciát teremtő jelentés fényében világosabbá válnának Musil közvetlen a cím után következő sorai¹⁴⁸, hiszen ekkor a világtörténelem sprengleri felfogásával szembeni musili szkepszist is láthatnánk a címben, amely szerint az európai tudat az egész világtörténelmi mező átfogására még nem képes, „szellemiségünk egyelőre még nincs felkészülve rá, hogy ezen változasson. A történelem [...] lejáratott segédeszköz”¹⁴⁹ Magyarul nyilvánvalóan visszaadhatatlan szójátékról van szó, ám mivel esszében és nem novellában vagy prózában szerepel, ezért legalább egy lábjegyzetet mindenképpen megért volna az olvasó tájékoztatása, hiszen ezek a kis finomságok rengeteget tehetnek hozzá a szöveg tartalmához és élvezeti értékéhez. Erre annál is inkább szükség lenne, mivel – s ez lenne a második megjegyzésem – Musil az esszék során kifejezetten törekedett a konzekvens kifejezés-használatra, lévén, az esszé „birtokolja a tudomány formáját és módszerét”¹⁵⁰, vagyis terminusokkal dolgozik (lásd később) Így az olyan hétköznapi szavak, mint például az önzés (Ichsucht) is következetesen fordítandók, amennyiben meghatározott és állandó jelentéssel látta el őket a szerző. Végeredményben az esszék legpontosabban talán a filozófiai szövegekhez hasonlatosan, a gyakran előforduló kifejezések pedig terminusokként lennének fordíthatók, kérdéses

esetben az eredeti német kifejezés feltüntetésével (amint erre történt is kísérlet a kötetben).

Sajnos bekerült a kötetbe néhány olyan fordítás is, amelyek esetében egyértelműen kitűnik, hogy a fordító(k)nak nem sikerült a szöveg által közvetítendő gondolati tartalmat teljes mértékben elsajátítani. Ez főleg azokban az esetekben jelentett problémát, ahol a fordítónak ki kellett vagy ki kellett volna lépni a begyakorolt fordítási megoldások biztonságos terepéről, és a szöveg vagy a problémakomplexum egészének értelmezésén keresztül kellett volna egy kérdéses szituációt megoldani. Csupán a két leglátványosabb (és ha tetszik szimptomatikus) fordítói melléfogást szeretném kiemelni. Az első a *Vázlat a költői megismerésről* című alapvető fontosságú szövegben fordul elő. A szöveg Musil szándékai szerint két világmegismerési módszer (ratioid - nem-ratioid, lásd később) vázlatos elemzését nyújtja, amely esetben az egyik (ratioid) módszert a szerző a szilárdság fogalmával (Begriff des Festen) jellemzi. Ez a fogalmi szilárdság a Musil által később szintén terminusként használt „lebendige Gedanken”-nel párban, pontosabban azzal ellentétben nyeri el teljes jelentéstartalmát. Az élő, állandóan változó és ezért helyes definíció áll ugyanis itt szemben a szilárd, statikus ezért már eleve elhibázott tudományos fogalmisággal. A fordítónak talán nem lett volna haszontalan kissé több időt szánni a szövegre a „Fest” szó fordításakor, nem pedig megelégedni az egyrészt semmitmondó, másrészt pedig teljesen elhibázott „bizonyos” illetve „bizonyosság” szavak rendszeres alkalmazásával. Szintén sajnálatosan pongyolára sikerült *Az esszéről* című rövid kis fragmentum fordítása, amely szintén túlságosan fontos szöveg például ahhoz, hogy fordítói megoldásként a német eredeti *metaphysisch* jelzője magyarul *metapszichikaiként* elfogadható legyen¹⁵¹. Hihetetlen tévedés! Ezzel a megmagyarázhatatlan szócserevel a szöveg központi mondanivalója válik teljesen értelmetlenné vagy, s ez még rosszabb, félreérthetővé. (Arról nem is beszélve, hogy az eredetileg ugyanezen oldal közepén lévő szakaszhoz tartozó nomotetikus történetfilozófusok - Schleiermacher, Schelling, Hegel, Lasalle - valamilyen rejtélyes oknál fogva teljesen idegen helyen, jelen kiadásban a lap legalján kerülnek felsorolásra.) A legsajnálatosabb azonban mégis csak az, hogy az általam említett két példán kívül számos szöveg válik zavarossá és ködössé a fordítási hiányosságok révén. Amennyiben a kiadó újabb kiadást tervez, kikerülhetetlen a szövegek ismételt, és a mostaninál alaposabb ellenőrzése és az első kiadásban elkövetett fordítói hibák korrigálása.

Végezetül megpróbálom meghatározni, hogy mit is jelentett Musil számára a magyar nyelvű kötet

¹⁴⁷ A tulajdonságok nélküli emberben Musil szintén él ezzel a kifejezéssel, saját kora jellemzésekor: „Es war das ... die bekannte Zusammenhänglosigkeit der Einfälle und ihre Ausbreitung ohne Mittelpunkt, die für die Gegenwart kennzeichnend ist und deren merkwürdige Arithmetik ausmacht, die vom Hundersten ins Tausendste kommt, ohne eine Einheit zu haben.” Itt a fordító (szintén Tandori Dezső) az idioma jelentéstartományára utaló „tárgytól elkalandozó” kifejezést használta.

¹⁴⁸ „nem csupán arról vagyok meggyőződve, hogy amit mondom, téves, de arról is, hogy amit ellen vetnek szintén. Mégis el kell kezdeni erről a beszédet ...” Robert Musil: Esszék, 116.o.

¹⁴⁹ Robert Musil: Esszék, 135.o.

¹⁵⁰ Robert Musil: Esszék, 319.o.

¹⁵¹ Robert Musil: Esszék, 321.o.

címéül választott esszé kifejezés¹⁵², hiszen jelen esetben a mindennapi használatlól lényegesen eltérő, a szerző gondolkodásának alapjaiba bepillantást engedő fogalomról van szó¹⁵³. Az esszé kérdéskörét maga Musil több, kisebb-nagyobb írásában is érinti (jelen kötetben például a *Vázlat a költői megismerésről*, *Irodalmár és irodalom*, *Az esszéről*), a regényben pedig többek között egy központi fejezet *A föld is, jelesül azonban Ulrich, hódol az esszéizmusnak* is foglalkozik a kérdéssel.

Az esszé problémája Robert Musil esetében alapvetően egyfajta ismeretelméleti alapokra épülő módszerproblémát jelent és az esszé fogalma már a szerző korai írásaiban is döntő szerepet játszik. Musil 1908-ban filozófiából doktorált, s arról, hogy miféle ismeretelméleti problémák állították gondolkodása előterébe az esszé fogalmát, már doktori disszertációjából képet kaphatunk. A disszertáció témájául a Musil Ernst Mach elemtanának funkcionális és ökonomiai szempontú értelmezését választotta, s az interpretáció fő vonala mentén már ekkor kijelölhetőek a később is érvényes gondolkodási irányok. Musil a machi életmű középpontjába a természeti törvény, a kauzalitás és a szükségszerűség fogalmainak átértelmezését állítja¹⁵⁴, amely végső soron a filozófia szubsztanciafogalmának megkérdőjelezéséhez vezet. Az említett fogalmak Mach szerint (Hume érveléséhez hasonló okokból) csak absztrakcióként érvényesek, s ezek nem a megismert természetet írják le, hanem csupán funkcionális és ökonomiai szerepük van. Anélkül, hogy a disszertáció részletes elemzésére sort kerítenék, kiemelek két fontos és az esszé problémájához szorosan kapcsolódó momentumot. Egyrészt, a természettudományok nem az érzetektől független természeti dolgokról, hanem csupán az egyén által teremtett funkcionális viszonyokról tehetnének értelmes kijelentéseket, s Musil ezzel a természettudományok legitimitációját vonja kétségbe. A természettudományok feladata nem a természeti világ leírása, „valós céljuk (mármint a tudományoké) a funkcionális vonatkozások megállapítása”¹⁵⁵. Másrészt pedig, az előző gondolattal összefüggésben, érdemes megjegyezni,

¹⁵² Amint látni fogjuk, a musili esszéfogalom sokkal pontosabb és szigorúbb minthogy a kötet minden írása besorolható lenne az *Esszék* cím alá. A fordítás alapjául használt kötet teljes címét (Aphorismen. Autobiographisches. Essays und Reden.) éppen ezen okból kifolyólag vélhetően érdemes lett volna a magyar kötet számára is megtartani.

¹⁵³ Az esszé fogalmát Musil legalább négy-ötféle értelemben használja, amelyek korrekt meghatározása és elkülönítése meglehetősen bonyolult feladat. Lásd: P. Beard tanulmányát, in: G. Brokoph-Mauch: *Essayismus und Ironie*, Thübingen, Francke, 1992.

¹⁵⁴ „Nem minden eddigi tisztázatlan kérdés megoldásáról van szó, hanem arról, hogy Mach egyfajta ismeretelméleti fordulatot kísérel meg” Robert Musil: *Beitrag zur Beurteilung der Lehren Machs*, Reinbek bei Hamburg, Rowolth, 1980, 114.o. (A Mach-disszertációból vett idézeteket, nem lévén magyar nyelvű kidás, saját fordításomban közlöm.)

¹⁵⁵ U.o. 16.o.

hogy Musil gondolkodásmódját a későbbiekben is meghatározta egyfajta pszichológiai-fenomenológiai¹⁵⁶ megközelítésmód, amennyiben fogalmaink nem a természetre, hanem a természetből nyert érzeteinkre és azok viszonyára vonatkoznak.

Ez tehát leegyszerűsítve az a filozófiai alap, amelyre a musili esszéfogalom épül. Az író közvetlenül az esszével kapcsolatos gondolatainak kialakításában is főként filozófusok, vagy a filozófia és az irodalom határán mozgó alkotók játszottak fő szerepet. Csak néhány név, a teljesség igénye nélkül: Montaigne, Nietzsche, Ralph W. Emerson, Novalis, Maeterlinck, Kassner. Musil azonban nem csupán átveszi, hanem következetesen továbbgondolja ezen szellemi elődök esszével kapcsolatos eszmefuttatásait. Musilnál az esszé, ugyanis nem műfaji meghatározást (Gattungsform), hanem módszerproblémát jelent, méghozzá az úgynevezett racioid¹⁵⁷ terület (tudomány fennhatóságának területe) módszereinek alkalmazását a nem-racioid területen (a morál illetőleg a művészet területén). Ám fontos rögzíteni, hogy Musil nem két világról beszél, a racioid-nem-racioid elkülönítés pusztán tudati-fenomenális; „nem létezik egy racionális világ és ráadásképpen egy irracionális is, csak egy világ van, amely mindkettőt magába foglalja”¹⁵⁸. Mindkét tudati viszonyulásnak megvan a maga hibája, amely a elégtelenné teszi megfelelő megismerésre. A ratioid, a tudományos megismerés rendszerének és legtisztább megjelenésmódjának, a matematikának „a legmélyebb alapjai logikailag bizonytalanok”¹⁵⁹, a fizika törvényei csak megközelítőleg érvényesülnek, és a csillagok egy olyan koordináta-rendszerben mozognak amelynek nincs saját helye”¹⁶⁰. Amint azt Musil már a Mach-disszertációban megállapította a tudományos tételek legitimitása nem tisztázott. A nem-

¹⁵⁶ Bár maga Musil a gondolkodásmódja jellemzésére használt „fenomenológiai” jelző ellen mindig határozottan tiltakozott, ám abban mégis világosan kimutathatók fenomenológiai alappontumok. Musil fenomenológiai interpretációjához lásd: H.Cellbrot: *Die Bewegung des Sinnes*, Musil Studien, Bd.17, München, 1988.

¹⁵⁷ Musil a „csúf fogalompar” (Esszék, 63.o.), a ratioid – nicht-ratioid fogalompar használatát külön indokolja is egyik esszéjében, s bár sajnos a kötet fordításaiban az ékezet nem jelenik meg, ezen szövegben mégis az ékezetes változatot használom. A kifejezés értelmezéséhez: „Musil charakterisiert das Ratio umlagernde Gebiet als das Ratioide, das keineswegs mit dem Rationalen oder Bewussten zusammenfällt. Das Suffix „-oid” verweist sprachlich auf „Ähnlichkeit”, bedeutet aber nicht „Identität”, M. Luserke, Robert Musil, Metzler Verlag, Stuttgart-Weimar, 1994., 70.o.

¹⁵⁸ Robert Musil: *Esszék*, 239.o.

¹⁵⁹ A matematika alapjainak bizonytalanságát Musil legvilágosabban talán 1913-as esszéjében, *A matematikus emberben* fogalmazta meg (Robert Musil: *Esszék*, 40-44.o.). A matematika, és így a természettudományok legitimitásának problémája már Musil első regényében, a *Törlessben* is központi szerepet játszik; ennek egyik megjelenése híres „négyzetgyök mínusz egy” kérdése.

¹⁶⁰ Robert Musil: *Esszék*, 63.o.

racioid területen viszont „már eleve nincs vége az ismeretleneknek, az egyenleteknek a megoldási lehetőségeknek”¹⁶¹. Ez a terület a költő hazája, a korlátlan teremtés világa, ahol a feladat, „új és új megoldásokat, összefüggéseket, konstellációkat, változatokat fedezni fel, [...] *felfedezni* a belső embert”¹⁶². A racioid megismerés élményeit azonban „szinte csak az érzéklet szintjén lehet megragadni, és ez igen gyorsan el is vész”¹⁶³ - ezen a területen semmiféle kiépített gondolati rendszer nem jöhet létre. Önmagában mind a ratioid mind a nem-ratioid viszonyulásmód elhibázza a lényegét, hiszen a tudomány végeredményben téves megállapításokat produkál, a művészet pedig túlságosan képlekeny formában képes csak bármiféle megállapításra¹⁶⁴.

Ezt a problémát hivatott a musili esszé, mint módszer megoldani. Az esszé „az elérhető legnagyobb szigorúság egy olyan területen, ahol az ember éppenséggel nem tud pontosan dolgozni”¹⁶⁵. Az esszé se nem a tudomány elérékenyült és gyámoltalan kistestvére, „nem tudomány házipapucsban”¹⁶⁶, de nem is az irodalom egyfajta fantáziaszegénységéből kifejlődött korcs válfaja. Az esszé „birtokolja a tudomány formáját és módszerét. A művészettől az anyagot. [...] Az esszé rendet próbál teremteni. Nem teremt alakokat, hanem gondolati kapcsolatokat, vagyis valami logikusát, és a tényekből indul ki, miként a természettudomány”¹⁶⁷. A természettudománnyal szemben az esszé mégsem totális és szilárd fogalmi alapon nyugvó (és ezáltal téves) megoldást keres, hanem egyedi, „élő” (és érvényes) válaszokat ad. „Úgy vélem, írja egyik levelében Musil, hogy valaki cáfolhat valamit, anélkül, hogy azt lebecsülne, [...] és abban is hiszek, hogy több véleménynek is jogosnak kell lennie egyszerre; ez a jogság, az igazsághoz és a szubjektumhoz való sajátos viszonyában, az esszé főproblémája.”¹⁶⁸ Az esszé ezen nem-kizárólagosságra törekvő válaszok révén - a nem-ratioid terület feltárásával - azzal az igénnyel léphet fel, hogy „átformálja az embert”¹⁶⁹, amennyiben a szigorú, statikus és áttörhetetlen fogalmi rend helyett az állandóan változó, élő és a mindenkor emberi szituációhoz igazodó igazság(ok)at és érték(ek)et preferálja. Az esszé fogalma így erőteljes etikai felhangot is kap. Az esszé az a

módszerprobléma esetében, ami a „lehetőségérzék” a szemlélet esetében vagy a tulajdonságok nélküli ember típusa az ember esetében, nevezetesen az állandó lehetőség, a tiszta potencialitás vagyis maga a szabadság, az állandó és megszakíthatatlan kísérlet.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy mindaz, amit Musil az esszé fogalmán ért, nem szorítható be az átlagos esszé által kínált kifejezési lehetőségek közé, sőt az is kérdéses, hogy pusztán a nyelvi kifejezőeszközök segítségével megjeleníthető-e pontosan az, ami e fogalom mögött meghúzódik. Ezzel leginkább maga Musil volt tisztában, így nem véletlen, hogy az esszé nem mint önálló műforma nyeri el végső formáját, hanem a költészet, pontosabban *A tulajdonságok nélküli ember*, a főmű, a regény részeként, „mely minden más műfajnál inkább arra hivatott, hogy magába emelje egy korszak intellektuális tartalmát”¹⁷⁰.

Musil esszével kapcsolatban kifejtett gondolatait tehát messze túlmutatnak valamiféle műfaji, stilisztikai problémán. A musili esszé és az esszéizmus problematikája sokkal inkább a huszadik századi filozófia azon törekvéseivel állítható egy sorba, amelyek célja a tudományos, filozófiai és művészi kifejezőmódok és érvényességi területek elhatárolása, s a tudományos kijelentések érvényességi tartományának kijelölése. Musil, az által vázolt esszéfogalommal azon területekről próbál egzakt leírásokat adni, amelyek Wittgenstein szerint a misztika (a carnapi metafizika) területéhez tartoznak, s amelyekről nem tehetünk kijelentéseket, hiszen amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.¹⁷¹ Ugyanezt a problémát Hans-Georg Gadamer az *Igazság és módszerben* úgy próbálta megoldani, hogy az esztetikai tapasztalat területét kivonta „tudományos metodika univerzális igényei alól”¹⁷². Természetesen mindkét említett paradigmátikus megoldásnak vannak hiányosságai és újabb és újabb problémákat vetnek fel, akárcsak Musil sajátos módszertani megoldása. Az esszé mint módszer alkalmazásával Musil a két egymástól elválasztott tudati viszonyulás egyesítésével próbálkozik, s mindezt annak tudatában, hogy „tiszta esszé nem létezhet”. A kísérlet tehát az író szerint is eleve kudarcra ítélt, miként a hatalmas (esszé)regénykísérlet is, mely dacára a majd tízezer oldalnyi hátrahagyott vázlatnak, nem csupán befejezetlen, hanem (minden kiadói és szöveggondozói próbálkozás ellenére) befejezhetetlen torzó maradt.

Ha azonban másként közelítjük meg a kérdést, és a befejezetlenség illetve befejezettség problematikájában a főszerepet nem a műnek, hanem a befogadónak juttatjuk, máris teljesen más helyzet áll elő. „Bármit fogadnak be, csak a befogadó szerint nyer

¹⁶¹ Robert Musil: Esszék, 67.o.

¹⁶² u.o.

¹⁶³ Robert Musil: Esszék, 319.o.

¹⁶⁴ Musil expresszionizmus-kritikájának a gyökere éppen annak efféle „semmitmondásában” rejlik. Az expresszionisták olyanok, mint a holdat ugató kutya, írja Musil, semmit sem érnek el, bármilyen hangosak is legyenek.

¹⁶⁵ Robert Musil: Esszék, 318.o.

¹⁶⁶ Robert Musil: Esszék, 238.o.

¹⁶⁷ Robert Musil: Esszék, 319.o.

¹⁶⁸ Robert Musil. Briefe, Rowolth, 1981, 683.o., an Karl Baedeker

¹⁶⁹ Robert Musil: Esszék, 321.o.

¹⁷⁰ Robert Musil: Esszék, 238.o.

¹⁷¹ Ludwig Wittgenstein: Tractatus-logico philosophicus, 7.

¹⁷² Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer, Gondolat, 1983, 21.o.

befogadást”, hangzik a modern recepcióelmélet egyik alaptétele¹⁷³, amellyel máris visszakanyarodtunk a Kalligramm kiadó jelen kiadványához. A befogadásnak ugyanis elengedhetetlen feltétele, hogy hozzáférhető legyen a befogadás tárgya, a szöveg – s

ebben az esetben Robert Musil *Esszék* című kötetének kiadásával a magyar olvasóközönség számára is lehetőség nyílt arra, hogy megpróbálkozzon a musili problémák végiggondolásával, a még befejezetlen esetleges befejezésével. A szerző és kiadó megtették a maguk dolgát, most már az olvasó következik...

¹⁷³ A skolasztikus tételt idézi: Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet - esztétikai tapasztalat - irodalmi hermeneutika*, Osiris, 1999, 12.o.